

РУХ ОПОРУ ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ

Сергій Вікторович ТАРАСОВ,

канд. військ. наук, старший дослідник,

<https://orcid.org/0000-0001-5331-2188>

Аналіз воєнних конфліктів останніх десятиліть свідчить про поступову зміну класичних форм та способів ведення бойових дій на гібридні, яким не властиво дотримання традиційних правил, законів та звичаїв війни. Гібридна війна передбачає застосування усіх наявних дипломатичних, інформаційних, військових та економічних заходів. Більш того, поряд із застосуванням регулярних формувань, у гібридній війні все частіше спостерігаються терористичні дії та прояви злочинної діяльності.

Застосування противником тактики гібридної війни (особливо за умов протистояння більш сильному противнику) вимагає оновлених підходів до забезпечення національної безпеки держави. Досвід іноземних держав щодо їх підготовки до воєнного конфлікту свідчить про поступову трансформацію від традиційної оборони до так званої комплексної оборони. Основна відмінність комплексної оборони полягає у посиленні співробітництва між урядовими відомствами, установами, громадськими організаціями та приватним сектором. Також у випадку комплексної оборони важливу роль відіграє населення, яке вважається основним суб'єктом опору. Комплексна оборона передбачає передусім формування руху опору на всієї території держави ще до початку вторгнення ймовірного агресора та здійснення ним повної або часткової окупації. Слід зазначити, що на теперішній час концепція комплексної оборони являється невід'ємною складовою стратегії національної оборони Швейцарії, Австрії, Швеції та Данії [1, 2]. У Фінляндії подібний підхід називається стратегією суспільної безпеки [3].

Крім того, підхід комплексної оборони держави розглянуто у Концепції опору (далі – Концепція), яка була розроблена Об'єднаним Командуванням сил спеціальних операцій збройних сил США [4]. Характерною особливістю даної Концепції є те, що організація руху опору розглядається на державному рівні як необхідний складовий елемент багаторівневої системи національної оборони. При чому, мова йде не тільки про залучення до цього процесу всіх відомств уряду та суспільства, але й налагодження взаємодії з країнами-партнерами та союзниками. Відповідно до Концепції одним із основних суб'єктів опору в умовах окупації території держави вважається населення, оскільки саме від його бажання виконувати власні обов'язки щодо оборони держави залежить успіх національної оборони. Тому, під час організації руху опору значна увага приділяється його завчасній підготовці ще до початку кризової ситуації.

Для забезпечення спільного розуміння поняття руху опору вважається за доцільне спочатку сформулювати його визначення. В широкому розумінні рух опору являє собою організовані дії населення окупованих противником територій, яке незадоволене діями окупаційної влади і військ противника та протидіє їм, використовуючи різноманітні методи від пасивних до жорстких ак-

тивних. Рух опору виникає за умов, коли частка населення має серйозну мотивацію до протидії окупаційній владі і військам противника, але не може захищати свої права мирними і легальними методами. Він виникає тоді, коли окупаційна влада і війська противника порушують права населення на окупованих територіях та створюють загрозу життю і свободі місцевих мешканців [5].

Відповідно до Закону України “Про основи національного спротиву” рух опору - система воєнних, інформаційних і спеціальних заходів, організація, планування, підготовка і підтримка яких здійснюється з метою відновлення державного суверенітету і територіальної цілісності під час відсічі збройної агресії проти України [6].

Враховуючи досвід організації та ведення руху опору в період Другої світової війни, а також в у період холодної війни можна дійти до висновку, що рух опору самостійно не може звільнити окуповані противником території. Кінцева мета руху опору це створення сприятливих умов для регулярних військ, тому наведені вище визначення вважаються не зовсім коректними. З урахуванням зазначеного та беручи до уваги той факт, що рух опору повинен діяти у загальній системі оборони держави, автором запропоновано наступне визначення: Рух опору - сукупність узгоджених і взаємопов'язаних за метою, завданнями, місцем і часом одночасних або послідовних воєнних, інформаційних і спеціальних заходів, які проводяться за участю місцевого населення на захопленій противником території в інтересах об'єднаної операції.

Цілком зрозуміло, що успіх комплексної оборони держави залежить від бажання населення виконувати власні обов'язки як у мирний час, так і у разі конфлікту. Досвід Швейцарії, Австрії, Швеції та Данії свідчить, що проведення з населенням відповідних освітніх та навчальних заходів, допомагає підготувати його до проведення заходів опору, а також посилити волю населення до опору агресору. Крім того, зазначені заходи виступають гарантом соціальної злагодженості, збереження спільної культури та національних традицій.

Також слід відмітити, що концепція комплексної оборони передбачає підвищення ролі добровільних оборонних організацій та місцевого ополчення, наприклад, місцеве ополчення Швеції, добровільний корпус збройних сил Сінгапуру, ліга захисту Естонії, національна гвардія Латвії, місцеве ополчення Данії та територіальні війська Фінляндії. Зазвичай, подібні організації об'єднують велику кількість населення та прагнуть зміцнити волю до захисту власної держави [1 - 4].

Для організації, здійснення та координації зазначених заходів у державі повинен бути утворений (призначений) відповідальний орган. Такий орган може бути утворений в межах міністерства оборони (Італія, Норвегія, Австрія), на рівні ради безпеки (Швейцарія, Данія) або на кшталт Агентства з надзвичайних ситуацій при уряді Швеції [1]. Такий провідний орган може здійснювати нагляд і координацію заходів планування військової та цивільної оборони, а також підготовку комплексних та узгоджених заходів, що сприятимуть усім залученим сторонам. Орган може подавати рекомендації щодо укладання угод з союзниками та державами-партнерами, внесення юридичних або політичних коректив, а також опрацювання міжвідомчих угод на підтримку згаданих заходів.

Говорячи про концепцію комплексної оборони важливо чітко розуміти та розрізняти тлумачення двох понять: стійкість (англ. – resilience) та опір (англ. – resistance). Стійкість в умовах до кризового середовища розглядається, як один з елементів багаторівневої системи національної оборони, що спрямовується на формування спроможностей національного опору для відновлення державного суверенітету. Іншими словами, цей термін вказує на живучість та витривалість громадянського суспільства. В свою чергу опір – це природна реакція суверенного уряду та населення держави, що постала перед загрозою для власного суверенітету та незалежності [7].

Таким чином, ми підійшли до ключового аспекту даного виступу, а саме необхідність взаємодії сектору безпеки і оборони з громадянським суспільством. Підготовчі заходи на рівні держави сприяють формуванню національної стійкості у докризовий період. Це, в свою чергу, у разі вторгнення агресора забезпечує ведення опору. Отже, слід зазначити, що успішний опір агресору потребує неабиякої стійкості. Яким чином досягти такого рівня стійкості у суспільства? Очевидно, що, насамперед, потрібно проводити комплекс практичних психологічних заходів, спрямованих на формування національної самобутності у свідомості населення. Крім того, підготовка на національному рівні обов'язково повинна включати проведення превентивних заходів стратегічної комунікації з метою поширення важливої інформації та інструкцій для громадян, а також для протидії інформаційним операціям потенційного противника. Розглянемо два приклади проведення заходів комунікації, що передбачають поширення інформації серед населення з метою підвищення його стійкості та спроможності до опору.

Так, міністерством національної оборони Литви у 2015 році було підготовлено посібник для громадянина “Prepare to Survive Emergencies and War: A Cheerful Take on Serious Recommendations” (перекл. – підготовка до виживання за умов надзвичайної ситуації та війни: важливі рекомендації у зручному форматі) [8]. Основна увага посібника, в якому розповідається про способи виживання, приділяється діям на випадок іноземного вторгнення. Зазначений посібник ознайомлює громадян Литви із порядком спостереження та інформування про дії противника на випадок окупації частини території держави агресором. Текст посібника супроводжується чіткими зображеннями танків, гармат, гранат та мін, що дозволяє полегшити ідентифікацію техніки та обладнання та перетворює кожного громадянина на ефективного спостерігача, спроможного належним чином передати отриману інформацію. У посібнику також міститься інформація про основи першої медичної допомоги та способи виживання в умовах дикої природи. Окремо зазначається, що оборона власної держави є правом та обов'язком кожного її громадянина. Слід зазначити, що видання подібного посібника є прикладом надзвичайно прозорої стратегічної комунікації, що спрямовується на стримування агресії. В якості додаткового елементу системи раннього попередження, урядом держави було створено гарячу лінію, якою може скористатися кожен громадянин Литви аби повідомити власні підозри про діяльність іноземних шпигунів [8].

Іншим яскравим прикладом є буклет, виданий у 2018 році цивільним агентством з надзвичайних ситуацій при уряді Швеції під назвою “If Crisis or War Comes” (перекл. – коли прийде криза або війна) [9]. У даному буклеті міститься інформація щодо підготовки населення у разі нападу на державу, а

також його роль у тотальній обороні держави. Також у буклеті наведено детальні рекомендації щодо підготовки власного помешкання, порядок накопичення продуктів харчування, води та тепла, а також інформація про попереджувальні сигнали та розташування бомбосховищ. Варто відмітити, що даний буклет було розповсюджено серед 4,8 мільйонів домогосподарств. Головним гаслом буклету є: “У випадку виникнення збройного конфлікту, кожен громадянин зобов'язаний долучитися до тотальної оборони Швеції. У разі нападу на Швецію ми ніколи не здамося. Будь-яку інформацію щодо припинення опору слід вважати неправдивою” [9].

Таким чином, можна зробити висновок, що підготовка держави до оборони передбачає завчасне проведення комплексу підготовчих заходів, ефективність яких залежить від співробітництва між урядовими відомствами, установами, громадськими організаціями, приватним сектором та суспільством в цілому. При чому, основна увага повинна бути направлена на освітні та навчальні заходи серед населення, з метою виховання національної самобутності та збереження спільної культури і традицій.

Сьогодні наша країна вимушена протистояти у воєнному конфлікті більш сильному противнику. На жаль, аналіз конфлікту свідчить, що ані сектор безпеки і оборони, ані населення виявилися в багатьох випадках недостатньо готовими до організації опору. Такий стан справ призвів до того, що в перші роки воєнного конфлікту на сході України формування руху опору на окупованій території відбувалось розрізнено та стихійно, в умовах відсутності управління та забезпечення; тому такі дії були мало ефективними.

Однією з основних причин, що призвели до такої ситуації, є те, що питання організації руху опору до 2014 року в Україні взагалі не розглядалось. Більш того, жодним керівним документом Збройних Сил України та інших складових сил оборони не було визначено орган управління, на який було б покладено завдання щодо організації руху опору. Слід зазначити, що лише у 2016 році змінами у деякі законодавчі акти було врегульовано на державному рівні питання організації руху опору. Так, Законом України “Про оборону України” заходи з планування та підготовки руху опору включено до складових елементів підготовки держави до оборони [10, ст. 3], Законом України “Про Збройні Сили України” функцію щодо організації та ведення руху опору покладено на ЗС України [11, ст. 1].

У березні 2021 року в Україні було запроваджено концепцію комплексної оборони. Так, стратегією воєнної безпеки України закріплено визначення всеохоплююча оборона України [12]. Відповідно до зазначеної стратегії всеохоплююча оборона це комплекс заходів, основний зміст яких полягає у: превентивних діях та стійкому опорі агресору на суші, на морі та в повітряному просторі України, протидії в кіберпросторі та нав'язуванні своєї волі в інформаційному просторі; використанні для відсічі агресії всього потенціалу держави та суспільства (воєнного, політичного, економічного, міжнародно-правового (дипломатичного), культурного тощо) [12].

Згодом, у липні 2021 року Законом України “Про основи національного спротиву” визначено такий термін, як національний спротив, який є складовою всеохоплюючої оборони України та включає в себе комплекс заходів, які організовуються та здійснюються в мирний час і в особливий період в Україні з метою максимально широкого залучення громадян України до дій, спрямо-

ваних на забезпечення воєнної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності держави, стримування і відсіч агресії та завдання противнику неприйнятних втрат. При чому, складовими національного спротиву є територіальна оборона, рух опору та підготовка громадян України до національного спротиву [7].

Відповідно до ст. 6 зазначеного Закону основою підготовки громадян України до національного спротиву є їх загальновійськова підготовка, яка організовується за територіально-зональним принципом, ґрунтується на засадах високої мотиваційної привабливості та узгоджується з процесом трансформації системи комплектування за призовом відповідно до принципів та найкращих практик держав - членів НАТО [7].

Загальновійськова підготовка громадян України полягає в опануванні базовими загальновійськовими знаннями, практичними вміннями і навичками та поділяється на початкову і базову підготовку. Початкова підготовка організовується центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти і науки, разом з Міністерством оборони України та проводиться в закладах загальної середньої освіти. У літній час проводиться військово-патріотична підготовка в ігровій формі у літніх таборих [7].

Базова підготовка організовується Міністерством оборони України разом з іншими заінтересованими центральними органами виконавчої влади та проводиться з громадянами України, які досягли 18-річного віку та не проходять військову службу в Збройних Силах України, інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях, службу в правоохоронних органах, шляхом проведення періодичних навчальних зборів, занять, курсів [7].

Список використаних джерел:

1. George J. Stein, "Total Defense: a Comparative Overview of the Security Policies of Switzerland and Austria", *Defense Analysis* vol. 6, no. 1 (2012): 17-33.
2. Swedish Defence Commission Report, "Resilience - The total defence concept and the development of civil defence 2021-2025," 20 December 2017, a summary issued by the Swedish Defence Commission Secretariat, <https://www.government.se/4afeb9/globalassets/government/dokument/forsvarsdepartementet/resilience---report-summary---20171220ny.pdf> (дата звернення: 11.12.2021).
3. Salenius-Pasternak C. "An effective antidote: The four components that make Finland more resilient to hybrid campaigns," Finnish Institute of International Affairs (FIIA), October 3, 2017, https://storage.googleapis.com/upi-live/2017/10/comment19_finland.pdf (дата звернення: 15.12.2021).
4. Resistance Operating Concept. The JSOU Press, MacDill Air Forces Base. Florida, 2020. 334 p.
5. Karolis A. Prepare to Survive Emergencies and War: A Cheerful Take on Serious Recommendations, Vilnius, 2015, 60 p.
6. Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 року № 1702-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (дата звернення: 15.12.2021).
7. Grdovich M. A Leader's Handbook to Unconventional Warfare, (Fort Bragg: U.S. Army John F. Kennedy Special Warfare Center and School, November 2009), 13, 16-17.
8. Robertson N., Mortensen A. "Lithuania issues manual on what to do if Russia invades," CNN online, October 28, 2016. 75 p. URL : <http://edition.cnn.com/2016/10/28/europe/lithuania-war-manual/index.html> (дата звернення: 15.12.2021).
9. If Crisis or War Comes : the brochure. The Swedish Civil Contingencies Agency, 2018. 20 p. URL : <https://www.msb.se/en/rad-till-privatpersoner/the-brochure-if-crisis-or-war-comes> (дата звернення: 15.12.2021).

10. Про оборону України: Закон України від 06.12.91 № 1933-ХІІ (зі змінами). Відомості Верховної Ради України. 1992. № 9. Ст. 106.

11. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.91 № 1935-ХІІ (зі змінами). Відомості Верховної Ради України. 1992. № 9. Ст. 108.

12. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (дата звернення:15.12.2021).